

КУЛТУРЕ, РЕЧИ, РЕЛИГИЈЕ

– Зборник радова –

КУЛТУРЕ, РЕЧИ, РЕЛИГИЈЕ

- Зборник радова -

Међународна научна конференција

Београд, 27. и 28. мај 2019.

Уреднице

проф. др Александра Вранеш

проф. др Љиљана Марковић

Слађана Митровић

Библиотека „Радоје Домановић“, Топола, 2023

САДРЖАЈ:

Ксенија Кончаревић ФОРМИРАЊЕ ТЕОЛИНГВИСТИЧКЕ И РЕЛИГИОКУЛТУРНЕ КОНСТИТУЕНТЕ ПРОФЕСИОНАЛНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ НА СТУДИЈАМА РУСКЕ ФИЛОЛОГИЈЕ	5
DEVELOPMENT OF THE THEOLINGUISTIC, RELIGIOUS AND CULTURAL COMPONENTS AS PROFESSIONAL COMPETENCIES IN THE PROGRAM OF STUDIES IN THE RUSSIAN PHILOLOGY	16
Јелена Јовановић Симић САКРАЛИЗАЦИЈА КАО СТИЛСКИ ПОСТУПАК	17
SACRALIZATION AS A STYLE PROCEDURE	31
Дејана Оцић ДАР ВЕРОВАЊА: ТРАГЕДИЈСКО ИСКУСТВО ЖАРКА ВИДОВИЋА	33
THE TALENT OF BELIEVING: A TRAGIC EXPERIENCE OF ŽARKO VIDOVIĆ	42
Вук Петровић ПАРАБОЛА, СИМБОЛ, ХУМОР: ТРИ ПОЕТСКА ИЗРАЗА О БОЖАНСКОМ (СТАРИ ЗАВЕТ, ГЕТЕ, КАФКА)	43
PARABLE, SYMBOL, HUMOR: THREE POETIC MANIFESTATIONS OF DIVINE (OLD TESTAMENT, GOETHE, KAFKA)	56
Greta Goetz ENHANCED 'HIGHER' LEARNING	59
УНАПРЕЂЕНО „ВИШЕ“ УЧЕЊЕ	70
Łukasz Byrski WRITTEN BY THE HAND OF GOD – WRITING SYSTEMS, THEIR ORIGINS AND NAMES IN ANCIENT BELIEFS	71
НАПИСАНИ РУКОМ БОГА - ПИСАНИ СИСТЕМИ, ЊИХОВО ПОРЕКЛО И ИМЕНА У ДРЕВНИМ ВЕРОВАЊИМА	88
Ivana Gligorijević BUKRĀ, IN ŠĀ'A ALLĀH: АРАПСКА ПОСЛОВНА КУЛТУРА ИЗ СРПСКОГ УГЛА	89
ВОКРА, INSHALLAH: ARAB BUSINESS CULTURE FROM SERBIAN POINT OF VIEW	103

Софија Божић

ДАЛМАТИНСКИ ЕПИСКОПИ И КУЛТУРНИ РАЗВОЈ СРБА У ДАЛМАЦИЈИ У 19. И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА	105
DALMATIAN BISHOPS AND CULTURAL DEVELOPMENT OF THE SERBS IN DALMATIA IN THE 19 TH AND FIRST HALF OF THE 20 TH CENTURY	117

Јелена М. Павловић

ТАКО МИ БОГ ПОМОГАО – СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА СТРУКТУРА ЗАКЛЕТВИ У АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВНОМ СТИЛУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА 19. ВЕКА	119
THE SYNTACTIC AND SEMANTIC STRUCTURE OF OATHS IN SERBIAN ADMINISTRATIVE AND LEGAL TEXTS IN THE 19 TH CENTURY	132

Ивана Кнежевић

О НЕКИМ ЛЕКСИЧКИМ АСПЕКТИМА ЦРКВЕНОГ АДМИНИСТРАТИВНОГ СТИЛА	135
ON SOME LEXIC ASPECTS OF CHURCH ADMINISTRATIVE STYLE	142

Миланка Бабић Вукадинов

МОЛИТВЕ НА МОРАВИ: ХРИШЋАНСКИ МОТИВИ У РОМАНИМА ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА	143
PRAYERS ON MORAVIA: CHRISTIAN MOTIVES IN THE NOVELS OF DOBRICA COSIC	168

Ивана Јовановић

РЕЛИГИЈСКО-ЕТИЧКА И ПСИХОСОЦИЈАЛНА ВЕРБАЛИЗАЦИЈА МОТИВА У ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ РАДЕТА ЈОВАНОВИЋА	169
RELIGIOUS-ETHICAL AND PSYCHO-SOCIAL VERBALIZATION OF MOTIVES IN POETRY FOR THE CHILDREN OF RADE JOVANOVIĆ	185

Јелена М. Павловић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
jelena.pavlovic@filum.kg.ac
jesa.pavlovic.krusevac88@gmail.com

ТАКО МИ БОГ ПОМОГАО – СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА СТРУКТУРА ЗАКЛЕТВИ У АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВНОМ СТИЛУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА 19. ВЕКА¹

Предмет рада је анализа синтаксичко-семантичке структуре заклетви у административно-правним текстовима насталим у Кнежевини/Краљевини Србији у 19. веку. Утврђено је да је синтаксичка структура заклетви стабилна и да се састоји од перформативног глагола *заклети се* и неколико објекатских реченица уведених везником *да*. На семантичком плану заклетве садрже опис дужности и заклетву на верност, као и обавезивање на одговорност према државној власти и Богу. Доста заклетви садржи обавезивање на верност Богу, што показује велики утицај религије на живот у Србији 19. века.

Кључне речи: заклетва, административно-правни стил, 19. век, перформативи, синтакса, семантика, религија

1. Увод

1.1. Циљ рада и истраживачка питања

Циљ рада је утврђивање синтаксичко-семантичке структуре заклетви у административно-правним текстовима насталим на тлу Кнежевине/Краљевине Србије у 19. веку. Корпусом су обухваћени уставни, устројенија и закони од 1835. до 1898. године. Главно истраживачко питање у раду јесте каква је синтаксичко-семантичка структура заклетви у одабраном корпусу, а обухвата следећа потпитања:

(а) Да ли постоји промена у синтаксичко-семантичкој структури заклетви током 19. века?

(б) Колики је удео сакралног и профаног на семантичком плану и шта то говори о односу државе и цркве у 19. веку?

¹ Рад је рађен у оквиру пројекта *Динамика структура савременог српског језика*, ОИ 171480, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

(в) Да ли се може утврдити вертикала између заклетви у 19. веку и сличних форми у средњем веку?

1.2. Корпус

Корпус обухвата:

(а) Уставе настале у току 19. века: *Сретењски устав* (1835), *Султански хатишериф (Турски устав)* (1838), *Устав Кнежевине Србије* (1869), *Устав Краљевине Србије* (1888) и *Устав Краљевине Србије* (1901)².

(б) Устројенија: *Устројеније Државног совјета*³ (донето 1839, штампано 1840), *Устројеније војске* (донето 1839, штампано 1840), *Устројеније општинских судова* (1840), *Устројеније Апелационог суда* (1840).

(в) *Предлог закона о народним школама*⁴ (донет 1898, штампан 1899).

Прелиминарни корпус чини 19 заклетви владара (кнеза и краља), државних чиновника (намесника и чланова судова), војника и наставника. Узете су у разматрање заклетве оних занимања која се сматрају важним и престижним за функционисање младе српске државе у 19. веку. Корпус обухвата опште друштвене заклетве обећања и то: владарске заклетве, чиновничко-административне заклетве, војне заклетве и професионалне заклетве (о подели заклетви в. одељак 2.2).

2. Заклетва

2.1. Основне одлике заклетве

Заклетва је религијско-морална и правна институција, која се среће код многих народа од најстаријег времена. Везаност религије и права наставља се све до данашњег дана (Аврамовић 2011: 47–48; Ђаповић 1977: 9, 100; Lieballd-Ljubojević 1871: 23; Станић, Ђорђевић 2015: 742). Служи као једно од средстава за контролисање несигурне будућности (Schlesinger 2008: 173–174) и она представља „чин иницијације и просвећења“ (Поповић 2011: 43). Веза религије и права има снажну антрополошку мотивацију. То потвр-

² У раду биће коришћене скраћенице Устав 1835, Устав 1838, Устав 1869, Устав 1888 и Устав 1901. Устав из 1901. обухваћен је корпусом јер представља последњи устав донет за време династије Обреновића.

³ Скраћеница обухвата скраћени назив документа, редни број документа у *Зборнику закона и уредбених указа*, годину доношења и годину штампања закона, као и број странице. Скраћеница Пр. означава да је документ штампан у додатку зборника, а редни број у додатку означен је арапским бројем.

⁴ Користићемо скраћеницу Белешке 1898.

ђује чињеница да се религијска заклетва јавља у савременим секуларним друштвима (Аврамовић 2011: 47–49).

Заклетва служи за уређивање различитих односа у друштву (Ђаповић 1977: 21). Она подразумева „[...] свесно стављање под клетву самог лица које се заклинје, али само у случају ако не говори истину или се не држи обавезе“ (Ђаповић 1977: 17). Заклетва има магијско порекло, при чему се зло преусмерава ка ономе који изговара заклетву (Schlesinger 2008: 187).

Обавезни део заклетве је *залога* или гаранција да ће се заклетва испунити. Залога може бити и само лице које се куне, оно што му је најдраже или оно што сматра за свето (Ђаповић 1977: 18–19). Поред тога што кршење заклетве подразумева друштвене и правне санкције, оно често повлачи и веровање у гнев виших сила према прекршиоцу (Ђаповић 1977: 21–22; Schlesinger 2008: 188).

Заклетва се састоји од следећих делова, од којих су неки факултативни: место полагања заклетве, онај који полаже заклетву, сама формула заклетве и ритуал који прати полагање заклетве (Ђаповић 1977: 100). Љубојевић истиче да су два неопходна елемента заклетве речи које се изговарају и искрена намера да се заклетва испуни (*intentio iurandi*) (Lieballd-Ljubojević 1871: 25).

Свака религиозна заклетва се састоји од два дела: од обраћања Богу и од претње божанском казном (Станић, Ђорђевић 2015: 742). Како истичу Станић и Ђорђевић, заклетва има структуру која прати структуру правне норме: састоји се од обавезе и од санкције. Разлика је у томе што се овде санкција везује за Бога уместо за државу (Станић, Ђорђевић 2015: 742–743).

Заклетва је формулатичан исказ и заснива се на вери у магијску снагу речи (Грковић-Мејдор 2013: 316). Јавља се још у праиндоевропским друштвима и њени корени су пагански, па је хришћанство у најранијем времену одбацивало (Грковић-Мејдор 2013: 317; Станојевић 1928: 300). У хришћанству су прасловнески елементи замењени хришћанским (Грковић-Мејдор 2013: 318).

У корену заклетве, према Ј. Л. Љубојевићу, јесте страх од Бога (Lieballd-Ljubojević 1871: 23). Заклетва, по овом аутору, свој прави лик добија у хришћанству. У хришћанству је Бог главни гарант заклетве: „Sveznanost Božja jamcem je, da će prisežnik doista istinu reći; svetost njegova poručanstvom, da će obećanje svoje vjerno izpuniti; a pravednost mu napokon rukom osvetnicom krivu prisežniku.“ (Lieballd-Ljubojević 1871: 23). Заклетва се у почетку полагала у цркви, често уз додиривање светих предмета као што су јеванђеље и крст (Санојевић 1928: 300). Сима Аврамовић истиче да су заклетве „послед-

њи, али и најупорнији трагови *непосредног* религијског утицаја на правне системе“ (Аврамовић 2011: 22, курзив у оригиналу).

Заклетва је слична санкцији која је саставни део повеља у средњем веку. Санкција је део повеље у којој се адресант обавезује да ће учинити оно што је назначено у повељи. Састоји се из три дела: заклетве, молбе и претње (Станојевић 1928: 299–301). Казна је могла бити материјална и духовна. Духовном казном кажњавају: Бог, Богородица, часни крст, сви свети, 12 светих апостола, 4 јеванђелиста, 318 светих отаца, анђелска сила, небески сабор и тако даље (Станојевић 1928: 326–327).

2.2. Подела заклетви

Ј. Л. Љубојевић нуди следећу поделу заклетви: (а) *присега објетње* (*iuramentum promissorium*); (б) *присега увјерења или увјеравања* (*iuramentum assertorium*) (Lieballd-Ljubojević 1871: 27). У присеги објетње сврстава: краљевску присегу (*iuramentum regium*), присегу вјерности (*iuramentum fidelitatis*) и присегу јавних чиновника (*iuramentum officii*) (Lieballd-Ljubojević 1871: 27–35).

Ову основну поделу прихвата и Ласта Ђаповић, која, према функцији, заклетве дели на *заклетве обећања* и *заклетве потврде* (Ђаповић 1977: 27). Заклетва обећања усмерена је ка будућности и служи као регулатор конфликата у друштву (Ђаповић 1977: 27), док је заклетва потврде усмерена ка прошлости и потврђује истинитост онога што је речено, односно онога што се догодило (Ђаповић 1977: 63).

Заклетве обећања се деле на опште друштвене заклетве, уже правне заклетве и породично-друштвене заклетве (Ђаповић 1977: 27). Опште друштвене заклетве јављају се у друштвима заснованим на правном поретку и служе као средство за уређивање друштвених односа (Ђаповић 1977: 28). Оне се даље деле на заклетве владара, заклетве народа, војне заклетве, чиновничко-административне заклетве и професионалне заклетве (Ђаповић 1977: 28–44). Заклетва народа, војне заклетве и чиновничко-административне заклетве спадају у такозване *заклетве верности*. У професионалне заклетве спадају, на пример, лекарске и судијске заклетве (Ђаповић 1977: 33–44).

2.3. Заклетва у уставима и законима

Заклетва се јавља као правно средство још у Хамурабијевом законику, срећемо је у законодавном систему држава древног Истока, код Грка и

Римљана, а касније и у Византији⁵ (Аврамовић 2011: 23–24; Станојевић 1928: 300). Заклетва државних функционера је саставни део модерних држава од њиховог конституисања у 18. и 19. веку (Павловић 2018: 1560). Заклетва је део Устава Сједињених Америчких Држава (1787), Устава Француске (1791), Уставне повеље Краљевине Баварске (1818), Устава Белгије (1831), Устава Краљевине Саксоније (1831) итд. (Павловић 2018: 1560–1561). Религијска заклетва се одржала и у председничким и парламентарним заклетвама у савременим европским државама као што су Грчка, Ирска, Румунија, СР Немачка, Литванија (Станић, Ђорђевић 2015: 745–752). У неким државама, на пример, у Аустрији, Пољској и Уједињеном Краљевству религијски елементи су факултативни (Станић, Ђорђевић 2015: 745–752).

У уставима се јављају два типа заклетви: религиозне и нерелигиозне. Религиозна заклетва води порекло из Немачке, а нерелигиозна из Француске. Заклетва у којој недостају сакрални елементи представља само „свечану изјаву“ (Павловић 2018: 1561). Заклетве су изразито идеолошки обојене и осликавају идеологију свог времена (борба за независност у 19. веку, комунистичка идеологија, идеологија људских права итд.) (Павловић 2018: 1575).

У *Сретењском уставу* налази се пет заклетви (кнез, тутори, намесници, чланови Државног Совјета и чиновници). Марко Павловић сматра да је фраза *Тако ми Бог помогао и његово свето Јеванђеље!*, која се јавља у *Сретењском уставу*, вероватно преузета из Баварске уставне повеље (Павловић 2018: 1563–1564).

Турски устав садржи заклетву коју полажу Кнез и саветници. Ова заклетва је део и *Устројенија Совјета Књажества србског*. Садржи и део о верности турском султану (Павловић 2018: 1564–1565). Заклетва чланова Државног Совјета се мења 3. марта 1859. године, када верност султану замењује верност кнезу (Павловић 2018: 1565).

У Уставу из 1869. јавља се религиозна посланичка заклетва. Као модел за ову заклетву Марко Павловић наводи посланичку заклетву из *Уставне повеље Краљевине Саксоније* (2018: 1566). Ова заклетва, уз додатак *И како ово испуним, онако ми Бог помогао овога и онога света*, део је Устава из 1888. и Устава из 1903. године (Павловић 2018: 1566).

Устави из 1869, 1888, 1901. и 1903. садрже религиозну владарску заклетву која у бити није мењала своју форму. Министарска заклетва јавља се у Уставима из 1888, 1901. и 1903. године (Павловић 2018: 1566–1567), а у

⁵ За заклетву у античком грчком правном систему в. Аврамовић 2011: 24–47.

Уставима из 1869, 1888. и 1903. среће се и чиновничка заклетва (Павловић 2018: 1567).

3. Анализа

Анализом је обухваћено 19 заклетви, од чега је 12 у облику директног говора, а 7 у облику индиректног говора. Основни облик у коме је дата заклетва је директни говор. Оба типа заклетви се састоје од *оквира* и *центра* (саме заклетве).

3.1. Заклетва у индиректном говору

Заклетва се ређе јавља у форми индиректног говора. Синтаксичку структуру чине управни глагол и најмање две објекатске реченице уведене везником *да*. Управну реч чини декомпоновани глагол *полагати заклетву*. Семантички минимално подразумева следећа два елемента: (а) поштовање одреди Устава и закона; (б) истицање верности владару. Примери:

(1) Намесници при предузимању власти полагају пред скупштином *заклетву, да ће Књазу верни бити, и по уставу и законима земљским влада-ти*; а потом објављују народу прокламацијом, да су предузели да врше, у име Књаза, власт књажеску. (Устав 1869: 8).

(2) После избора и наименованія Членова Суда овогъ, и пре него у дужности званія ступе, морагъ ће они положити заклетву предъ обштиномъ у присуству надлежногъ Свештеника, којомъ ће се обвезати, да неће ништа чинити противно дужностима њіовогъ званія и опредѣленія, и дужностима њіине совѣсти. (Привремено устројеније 10. (Пр.) 1839/40: 237).

3.2. Заклетва у облику директног говора

Најчешћи облик у коме се јавља заклетва у корпусу је директни говор. Састоји се од *оквира* и *центра* (саме заклетве). Оквир има следећу структуру⁶:

Субјекат + адвербијална одредба (пред ким се заклињу) + адвербијална одредба за време (кад се заклињу) + индиректни објекат у дативу (коме се заклињу) + адвербијална одредба за начин/место (како се заклињу) + управни предикат

⁶ Анализа оквира обухвата и примере са директним и индиректним заклетвама. Такође, неки факултативни делови оквира могу се наћи у самој заклетви.

Само су субјекат (онај ко се заклиње) и управни предикат обавезни елементи. Заклињу се: *Кнез* (2), *Краљ* (2), *намесници* (3), *министри* (2), *посланици* (3), *чланови Совјета* (1), *чиновници* (1), *чланови судова* (1), *војници* (1) и *наставници* (1). Адвербијална одредба за апстрактно место је факултативни елемент. Изражава се обликом *пред* + инструментал или предлошким изразом у *присутву* + генитив: *пред Скупштином* (5), *пред краљем* (1), *пред школским одбором/управником* (1), у *присутву протојереја* (1) / *митрополита* (2) и у *присутву Бога и народа* (1). Веза државе и цркве огледа се у полагању заклетве пред протојерејем или митрополитом, а нарочито у конструкцији *пред Богом и народом*, присутној у примеру број 3⁷:

(3) Примајући власт Краљевску у своје руке, Краљ полаже пред Народном скупштином заклетву која овако гласи: „Ја (име), ступајући на престо Краљевине Србије и примајући Краљевску власт, заклињем се свемогућим Богом и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету [...]. Изричући свечано ову моју заклетву *пред Богом и народом*, призивам за сведока Господа Бога, коме ћу одговор давати на страшномо његовом суду. Тако ми Господ Бог помогао! Амин!“ (Устав 1888: 16)

Адвербијална одредба за време представља факултативни елемент и изражава се било предлошко-падежном конструкцијом са девербативном именицом (*при* + локатив, *после* + генитив), било временском клаузом уведеном везницима *када*, *пошто*, *чим*, *пре него*, било глаголским прилогом садашњим: *при ступању на достоинство / владу / у државну службу* (3), *при добијенију књажескога наименованија* (1), *после избора и наименованија*, *а пре него што у дужност ступе* (1), *при преузимању власти* (1), *кад ступају у дужност* (1), *примајући власт Краљевску у своје руке* (1), *пошто/чим им пуномоћства буду оверена* (1), *пре него у дужности званија свога ступе* (1), *ступајући на дужност* (1), *пошто их Скупштина прими за своје чланове* (1). Различите конструкције означавају тренутак званичног ступања на нови положај, те је његово експлицирање често део заклетви.

Изражавање индиректног објекта дативом без предлога представља факултативни део заклетве и ретко се јавља. Пронађени примери обухватају: *народ* (1), *најближу власт* (1), *митрополита* (1) и *књаза* (1). Изражавају верност власти (световној и духовној) и одговорност према народу. Избегавање именована онога пред којим је неко одговоран може сутерисати

⁷ У овом примеру део *пред Богом и народом* налази се у самој заклетви, а не у оквиру.

отклон од одговорности од стране онога који се заклиње и може, у крајњој инстанци, имплицирати могућност да се заклетва не испоштује до краја.

Факултативни елемент представља и адвербијална одредба за начин која се изражава различитим средствима. Она може просто катафорски упућивати на саму заклетву и тада се изражава заменичким прилогом за начин или именицом у инструменталу са катафорски употребљеном демонстративном заменицом: *овако* (2) и *овим речима* (1). Интересантнији су примери у којима се изражава веза између државе и цркве. Оваки случајеви изражавају се различитим предлошко-падежним конструкцијама (*на* + акузатив, *пред* + инструментал, беспредлошки инструментал): *на честном крсту и светом јеванђељу* (1), *пред светим крстом и јеванђељем* (1) и *чинодејством месног свеиштеника* (1). Такође, ови примери показују вертикалу са сличним облицима у средњем веку. Навешћемо примере у којима се помињу *крст* и *јеванђеље* као гаранција заклетве:

(4) При ступању на владу он полаже пред првом скупштином заклетву, која гласи: „Ја (име) примајући владу, заклињем се свемогућим Богом и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету, *пред светим његовим крстом и еванђељем*, да ћу земаљски устав неповређен одржавати [...]. “ (Устав 1869: 7)

(5) Князь Србскій издае при ступању на достоинство своје народу *на честномъ крсту и светомъ еванђељу* ову заклетву: „Заклинѣмсе светомъ, единосутномъ и нераздѣлномъ Троицомъ [...] Тако ми Богъ помогао! –“ (Устав 1835: 6).

Обавезни елемент центра заклетве јесте перформативни глагол *заклетти се* у облику 1. л. јединине. Облигаторне су и објекатске реченице уведене везником *да* обично у потврдној, ређе у негираној форми. Као факултативни елементи јављају се:

(а) Експлициран субјекат заклетве у облику 1.л. јединине *ја*, са додацима *име рекавши*, *име*, *име и презиме*, *Н. Н.*⁸

(б) Адвербијална одредба за апстрактно средство: *свемогућим/једним Богом*, *светом*, *једносуитном* и *неразделеном Троицом*.

(в) Додатни опис у облику глаголског прилога садашњег: *примајући владу*, *ступајући на престо Краљевине Србије*.

Факултативна адвербијална одредба за апстрактно средство изражава се беспредлошким инструменталом. Семантички преовладавају сакрални

⁸ У примеру с краја века, из 1899. године.

елементи: *светом, једносушитном и неразделеном Тројицом, Свемогућим Богом/ Богом Свемогућим* (6) или *једним Богом* (1). Од профаних елемената јавља се *све оно што ми је (по закону) најсветије и најмилије на овом свету*. У неким заклетвама у једној координираној синтагми супротстављени су сакрално (*свемогући Бог*) и профано (*најмилије на овом свету*). На тај начин је обједињена одговорност и на овом и на оном свету и појачана је тежина заклетве. Профани карактер носи факултативна адвербијална одредба критеријума *по закону*. Она показује да се у младој српској држави уважава снага законског поретка:

(6) При ступању на владу он полаже пред првом скупштином заклетву, која гласи: „Ја (име) примајући владу, *заклињем се свемогућим Богом и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету*, пред светим његовим крстом и евангелијем, да ћу земаљски устав неповређен одржавати, да ћу по њему и законима владати, и да ћу у свима мојим тежњама и делима само добро народа пред очима имати. [...]“ (Устав 1869: 7)

(7) Чланови Народног Представништва, чим им буду пуномоћства оверена, полажу ову заклетву: »Ја (име и презиме) *заклињем се једним Богом*, да ћу Устав верно чувати и да ћу при саветовању и гласању само опште добро Краља и Народа у виду имати. И како ово испунио будем, тако ми Бог помогао и овога и онога свега.« (Устав 1901: 17)

(8) Заклетва војничка прописује се слђдујућа: „Ја (име рекавши) *заклињем се Богомъ Свемогућимъ*,⁹ да ћу служити Отечеству нашемъ Србији честно и вђрно [...] Тако ми Господъ Богъ помогао!“ (Закон XXI 1839/40: 133).

3.3. Семантичка структура заклетви

Доминантни су профани елементи који указују на снажно профилисање Србије као модерне европске државе засноване на поштовању устава и правног поретка. Истиче се верност владару, што је последица аутократске позиције владара у овоме периоду и тежње законодавца да сачува углед владара.

Као елементи заклетве најчешће се појављују: *поштовање уставних и законских уредби* (12), *верност владару* (10), *чување Устава* (9), *добра народна* (6), *чување права сваког Србина* (3), *чување народног благостања* (3), *послушност надређеној власти* (2), *чување независности Србије* (2, односи

⁹ Конструкција са постпозицијом атрибута карактеристична је за почетак века, а са препозицијом атрибута за крај века.

се на заклетве владара после 1878. године), *чување народне и личне безбедности* (2), *верност Државном совјету* (1), *чување православне вере* (1) и *чување неповредимости имања* (1). Као два битна елемента сваке заклетве истичу се поштовање одредби закона и устава и послушност владару, односно надређеној власти. Поред тога, заклетве откривају и специфичности историјског тренутка у коме је донет документ (на пример, верност Државном совјету карактеристична је за прву половину века, чување независности земље за другу половину века итд.).

Глагол *чувати*, као, имплицитни или експлицитни, део заклетве, имплицира однос *старијег и искуснијег* према *млађем и подређеном*. Млађи и подређени јесте народ, а искуснији је обично владар. Владар је као отац који се стара за своју децу, он чува народна права и своје послове управља тако да народу буде добро:

(9) При ступању на владу он полаже пред првом скупштином заклетву, која гласи: „Ја (име) примајући владу, заклинам се свемогућим Богом и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету, пред светим његовим крстом и евангелијем, да ћу земаљски устав неповређен одржавати, да ћу по њему и законима владати, и да ћу у свима мојим тежњама и делима само добро народа пред очима имати.“ (Устав 1869: 7)

Ређе се јављају делови заклетве у облику негиране објекатске реченице: *не чинити ништа против ползе и користи отечества* (1), *не чинити против савести* (1), *не чинити против дужности* (1) и *не чинити против царске воље* (1).

Сакрални елементи који се јављају у заклетвама показују сличност са формом санкције у средњем веку. Духовна казна, као елемент који се јавља у санкцијама, не среће се у испитаном корпусу заклетиви. Као сведоци заклетве јављају се два контролора њене испуњености. То су *Бог* и *народ*. Ове две инстанце имплицирају опозиције *овај свет* : *онај свет*, *виши ауторитет* : *нижи ауторитет*. Пример број 10 је посебно карактеристичан због конструкције *призивам за сведока Господа Бога*, која асоцира на сличне конструкције из средњег века и на вертикалу односа између православне вере и српске државе:

(10) Примајући власт Краљевску у своје руке, Краљ полаже пред Народном скупштином заклетву која овако гласи: „Ја (име) ступајући на престо Краљевине Србије и примајући Краљевску власт, заклинам се свемогућим Богом и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету, да ћу чувати

независност Србије и целину државне области [...] Изричући свечано ову моју заклетву *пред Богом и народом, призивам за сведока Господа Бога, коме ћу одговор давати на страшном његовом суду*. Тако ми Бог помогао! Амин!“ (Устав 1888: 16).

Овај пример указује на још једну специфичност – на давање одговора пред страшним судом. Ова конструкција је нађена у две заклетве из корпуса. Прва заклетва је из *Устава Краљевине Србије* за 1888. годину, а друга је нађена у наставничкој заклетви у оквиру *Предлога закона о народним школама* из 1898. године. Обе заклетве су с краја века. Ово показује контраст између развоја законодавства у овом периоду према традицији ослањања на веру која се наставља на средњовековље.

Као завршна формула јавља се 9 пута *Тако ми Бог помогао*, а у једном примеру додата је реч *Амин*. Два пута се јавља начинско-поредбена конструкција: *И како ово испуним тако ми Бог помогао овога и онога света!* Јавља се координирана синтаagma *и овога и онога света*, у којој се контрастира награда у овоме животу и у животу после смрти. Привидна опозиција спаја се у јединствену жељу да Бог помогне ономе ко се заклиње:

(11) Сви посланици полажу, пошто им буду оверена пуномоћства и Скупштина их прими за своје чланове, ову заклетву: „Ја (име), заклињем се једним Богом и свим што ми је по закону најсветије и на овом свету најмилије, да ћу Устав верно чувати, и да ћу у своме посланичком раду опште добро Краља и народа, по мојој души и мојем знању, непрестано пред очима имати. *И како ово испуним, онако ми Бог помогао и овога и онога света.*“ (Устав 1888: 31).

За разлику од синтаксичког плана који је стабилан, семантички план се мења у складу са историјским тренутком и идеолошком мотивацијом. Заклетве одражавају владајући поглед на свет и владајућу идеологију у држави. Не приказују нужно стање како јесте, већ идеално стање које законодавац жели да пројектује.

Заклетве посвећене наставницима и војницима¹⁰ приказују слику идеалног српског наставника, односно војника. То посебно подразумева савесно испуњење дужности, верност краљу и поштовање православне вере. Ове професије су уживале углед у друштву и њихови представници морали су да се уклопе у одређене норме понашања. Послушност је у овом типу

¹⁰ О војним заклетвама у Србији у току 19. и почетком 20 в. Поповић 2011.

заклетве истакнута као изузетно важна особина, што показују следећи примери:

(12) Војничка заклетва: Заклетва војничка прописује се слѣдуюћа: „Я (име рекавши) заклинѣмъ се Богомъ Свемогућимъ, да ђу служити Отечеству нашемъ Сербіи честно и вѣрно; да ђу нѣму и нѣговой ползи истинно душою и срдцемъ преданъ быти; да ђу га чувати и бранити одъ свакога непріятелиа до последнѣ капи крви; да ђу Уставъ земальскій у свакомъ случаю бранити и Князу Србскомъ вѣранъ и послушанъ быти, и заповѣсти предпоставлѣны Началника и Старѣшина слушати и точно испунявати, и да се нѣима никада противити неђу [...] “. (Закон XXI 1839/40: 133).

(13) Наставничка заклетва: Кад се наставник први пут уводи у дужност, он ће чинодејством месног свештеника пред школским одбором, односно пред управником, положити ову заклетву: „Ја, Н. Н., ступајући у звање наставника, заклинѣм се Свемогућим Богом да ђу Краљу Србије Александру I бити веран, да ђу се Устава савесно придржавати, да ђу законима и законским наредбама власти бити покоран [...] “. (Белешке 1898: 235).

4. Закључак

Утврђено је следеће:

1. Базична формула заклетве током целог периода остаје стабилна и састоји се од перформативног глагола и објекатске реченице уведене везником *да*.

2. Измене постоје на плану садржаја, а сви елементи имају идеолошку подлогу и мењају се у складу са историјским тренутком.

3. Све заклетве су у својој основи религиозне заклетве, с тим да доминирају елементи световног с обзиром на европеизацију српске државе и српског правног система.

4. Елементи сакралног се огледају у изговарању заклетве над часним крстом и јеванђељем или у присуству свештеног лица, у заклетви свемогућим/једним Богом и Светом Тројицом, у формули *Тако ми Бог помогао*, у помињању одговора пред страшним судом, у призивању Бога за сведока итд.

5. У формама заклетви пратимо вертикалу традиционалне везаности српске државе и православне цркве, уз значајну разлику да је у 19. веку верност световној власти, уставном поретку и краљу стављена испред верности Богу, што је у општем складу са развојем правног система заснованог на рационалности.

6. Заклетве пројектују слику идеалног грађанина Србије 19. века, који поштује уставни поредак, обавља своје грађанске дужности, али је истовремено и узоран хришћанин који се плаши Божје казне.

Извори и литература

- Аврамовић, Сима. „Религија и право – заклетва у античком грчком судском поступку“. *Зборник Матице српске за класичне студије* 13 (2011): 21–50. Веб. 25. 7. 2019.
- Грковић-Мејдор, Јасмина. „О прасловенским формулама заклињања“. Грковић-Мејдор, Јасмина. *Историјска лингвистика: когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2013. 314–339. Штампано.
- Давидовић, Димитрије. *Устав Књажевства Србије*. Крагујевац: Књажевско-српска типографија, 1835. *Дигитална библиотека Народне библиотеке Србије*. Веб. 25. 7. 2019.
- Државна штампарија (Београд). *Устав Књажевства Србије*. Београд: Државна штампарија, 1869. *Дигитална библиотека Народне библиотеке Србије*. Веб. 25. 7. 2019.
- Државна штампарија (Београд). *Стенографске белешке о седницама Народне скупштине Краљевине Србије за 1898. годину*. Београд: Државна штампарија, 1899. Штампано.
- Државна штампарија Краљевине Србије (Београд). *Устав Краљевине Србије*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1901. *Дигитална библиотека Народне библиотеке Србије*. Веб. 25. 7. 2019.
- Ђаповић, Ласта. *Заклетва на тлу СФР Југославије*. Београд: Етнографски институт САНУ, 1977. *Посебна издања Етнографског института САНУ*. Веб. 25. 7. 2019.
- Књигопечатња Књажевства српског (Београд). *Сборник закона и уредба и уредбених указа издани у Књажеству Србском од времена обнародованог Устава земаљског (13. фебр. 1839. до апр. мес. 1840)*. Београд: Књигопечатња Књажевства српског, 1840. Штампано.
- Краљевска државна штампарија (Београд). *Устав Краљевине Србије*. Београд: Краљевска државна штампарија, 1888. *Дигитална библиотека Народне библиотеке Србије*. Веб. 25. 7. 2019.
- Liebbald-Ljubojević, Julius. „Prisega u našem narodu“. *RAD JAZU* 16 (1871): 22–58. *Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. Веб. 25. 7. 2019.
- Павловић, Марко. „Заклетва у историји српске уставности“. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* LII/4 (2018): 1559–1576. Веб. 25. 7. 2019.

- Поповић, Радомир. „Војничка заклетва у Србији у XIX и почетком XX века“. *Војно-историјски гласник* 1 (2011): 31–44. Веб. 25. 7. 2019.
- Станић, Милош, и Мирослав Ђорђевић. „Додир религије и секуларне државе – заклетва са религијским елементима председника и чланова парламента на примеру европских држава“. *Религија, политика, право*. Ђирић, Јован, Велибор Џомић, и Мирољуб Јевтић (прир.) Београд, Цетиње: Институт за упоредно право, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Митрополија црногорско-приморска, 2015. 741–758. Штампано.
- Станојевић, Станоје. *Студије о српској дипломатици*. Београд: Српска краљевска академија, 1928. Штампано.
- Schlesinger, Herbert J. *Promises, Oaths and Vows: On the Psychology of Promising*. New York, London: The Analytic Press, Taylor & Francis Group, 2008, Printed.

Jelena M. Pavlović

THE SYNTACTIC AND SEMANTIC STRUCTURE OF OATHS IN SERBIAN ADMINISTRATIVE AND LEGAL TEXTS IN THE 19TH CENTURY

Summary

The subject of this paper is the analysis of semantic and syntactic structures of oaths in administrative and legal text originating from the Principality/Kingdom of Serbia in the 19th century. The main focus of the paper are the oaths of the King/Prince, state officials, soldiers and teachers. We have established that the syntactic structure of oaths is consistent and that it is comprised of the performative verb *заклету се* and a few object complements introduced by the conjunction *да*. On the semantic level, oaths consist of a description of duties and a loyalty oath, as well as a commitment statement expressing that one will fulfill their duties towards the state and God diligently. Many of the oaths contain a statement concerning one's commitment to God and one's faith and duties to God, which demonstrates how much of an impact religion had on the daily life in Serbia in the 19th century. The form of the oaths is based on the forms of sanctions in medieval times, thus, we can note some repeating formulas, such as *одговор Богу на страшиноме суду*. In the structures of oaths we follow the traditional hierarchy and bond between the Serbian government and the Orthodox Church, with the notable difference in the 19th century, where the loyalty towards the sacral government, the Constitution and the King

has precedence over one's loyalty to God, further supporting the general development of the legal system which is based on rationality and the development of Serbia as a modern, European state.

Key words: oath, legal texts, 19th century, performative verbs, syntax, semantics, religion